

ВИХОВНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ

УДК 37.033

Марина Кугай

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

У статті розкрито термін «екологічне виховання», визначено його мету та завдання. Доведено, що екологічне виховання відрізняється своєю спрямованістю на особистість. Встановлено, що тільки екологічно вихований педагог може здійснювати екологічне виховання учнів у загальноосвітній школі. Підтверджено недостатню моральну і професійну готовність вчителів до розв'язання завдань екологічного виховання, у зв'язку з чим необхідне вдосконалення підготовки майбутнього вчителя до екологічного виховання.

Ключові слова. *Екологічне виховання, мета екологічного виховання, завдання екологічного виховання, сутність екологічного виховання.*

Екологічне виховання є предметом постійної уваги міжнародних організацій, у першу чергу – ООН, які визначили методологічні, концептуальні і стратегічні орієнтири розвитку цього напрямку науки і практики. Так, у заключному акті Гельсінської наради з безпеки й співробітництва у Європі та матеріалах і рішеннях Всесвітнього саміту зі сталого розвитку, що відбувся в Йоганнесбурзі (2002 р.) прямо вказується, що успіхи багатьох заходів, пов'язаних з охороною навколишнього середовища, можливі за умови постійного та планомірного екологічного виховання. З посиленням процесів інтеграції і глобалізації приходить розуміння необхідності об'єднання зусиль світової спільноти з метою виховання екологічного типу особистості.

Важлива роль відводиться екологічному вихованню в Україні, що відзначається у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991), Основних напрямках державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки (1996), Національному плані дій з гігієни довкілля на 2000–2005 роки (1998), Концепції охорони та відтворення навколишнього природного середовища Азовського і Чорного морів (1998), Законі України «Про природно-заповідний фонд» (1998), Загальнодержавній програмі формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки та ін.

Серед освітніх державних документів дане питання розглядається в Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Національній доктрині розвитку освіти (2003), Концепції екологічної освіти України (2002).

У задекларованих документах зазначається, що екологічне виховання дітей та молоді є процесом, який передбачає формування екологічної культури особистості; усвідомлення себе частиною природи; відчуття відповідальності за неї як за національне багатство, основу життя на землі; залучення вихованців до активної екологічної діяльності; нетерпиме ставлення до тих, хто завдає шкоди природі.

Теоретичне підґрунтя процесу екологічного виховання розробили А. Захлебний, І. Зверєв, І. Суравегіна.

Специфіку екологічного виховання обґрунтували вчені Н. Алтиннікова, І. Вагнер, М. Вершиніна, Н. Волкова, С. Глазачов, О. Кудрявцева, В. Липицький, Н. Насонкіна, М. Полева, Г. Пустовіт, С. Шанін, О. Романова, Т. Тимочко та інші.

В роботах М. Владімірова, С. Глазачова, В. Ільїна, Б. Іоганзена, С. Петрова, Л. Романенко, В. Серікова, Є. Сластьоніна та ін. висвітлюються питання теорії і методики формування екологічної вихованості вчителя як професійної якості і компонента всебічно розвиненої особистості.

Дослідження передбачає обґрунтування категорії «екологічне виховання», розкриття його мети та завдань в сучасних умовах глобальної екологічної кризи.

Екологічне виховання Н. Волкова визначає як систематичну педагогічну діяльність, спрямовану на розвиток у людини культури взаємодії з природою [4, с. 113].

Науковці Н. Алтиннікова, С. Шанін розуміють екологічне виховання як процес або створення умов для духовного і фізичного розвитку дітей, з метою формування у них еколого-гуманістичного світогляду, ціннісних установок, умінь, навичок екологічно обґрунтованої взаємодії з природним соціумом і готовності до цієї діяльності [1; 10].

Г. Пустовіт розглядає сутність поняття «екологічне виховання» як безперервний навчально-виховний процес, що не має завершених часових меж, а поступово переходить з однієї стадії в іншу і спрямовується на усвідомлення учнями морально-етичних норм і правил суспільства стосовно природи, формування ціннісної сфери особистості, моральних переконань про необхідність шанобливого ставлення до всього живого та власної відповідальності за майбутнє довкілля [8, с. 60].

Н. Мамедов вбачає екологічне виховання у напрямі формування екологічної відповідальності, що в свою чергу виступає мірою свободи людини в умовах екологічної необхідності [7, с. 236].

В екологічній енциклопедії екологічне виховання трактується як процес формування сукупності рис, якостей і навичок поведінки особистості, що забезпечує становлення відповідального ставлення до природи, спонукає людину брати безпосередню участь у природоохоронній діяльності і сприяє набуттю досвіду вирішення екологічних проблем [6, с. 135].

М. Владіміров під екологічним вихованням розуміє безперервний

процес взаємодії суб'єктів освітнього процесу, що спрямований на формування наукових знань, практичних умінь, зацікавленості до природи, ціннісних орієнтацій, поведінки, що забезпечують відповідальне ставлення до природи [3, с. 3].

Кінцевим результатом екологічного виховання, на думку Г. Пустовіта, є формування екологічно вихованої особистості, основою поведінки якої у навколишньому середовищі є норми моралі, глибоке розуміння незаперечної цінності всіх без винятку природних об'єктів, неповторності природи та відповідна корекція власних життєвих потреб [8, с. 60].

На основі аналізу вище зазначених трактувань, дефініцію «екологічне виховання» розуміємо як процес цілеспрямованої, систематичної, організованої взаємодії вихователя і вихованця, під час якого формуються: екологічна свідомість, моральні переконання про необхідність шанобливого ставлення до всього живого та власної відповідальності за майбутнє довкілля, усвідомлення себе частиною природи, ціннісні установки, високі моральні, громадські і професійні риси, що є складовою його екологічної вихованості.

Приймаючи це визначення як вихідне для дослідження, нами надано особливої уваги реалізації на практиці таких важливих дидактичних і моральних категорій, як екологічні ціннісні орієнтації і стосунки особистості з навколишнім середовищем, ефективно з наукової точки зору розуміння екологічних проблем, активність у їх вирішенні, відповідальність за наслідки власної поведінки і діяльності в навколишньому середовищі та осмислення неповторності природи, тобто формування в кінцевому результаті культури життєдіяльності особистості в довіллі як складової її екологічної вихованості.

Цілі екологічного виховання, на думку С. Васільєва передбачають:

- формування глобально орієнтованого наукового світогляду на основі створення цілісної картини світу;
- засвоєння учнями екологічних цінностей, що відображають об'єктивну цілісність і цінність природи;
- емоційне, естетичне, пізнавальне сприйняття природи;
- формування відповідальності за збереження природного середовища на Землі;
- розуміння необхідності побудови екодоцільних відносин суспільства і природи на міжнародному і внутрішньодержавному рівнях;
- засвоєння правил і норм поведінки в природі, в побуті, в повсякденній діяльності, що узгоджуються з екологічним імперативом [2, с. 105].

В наукових роботах останніх років кінцевою метою екологічного виховання все частіше визначають не вміння і знання, а ціннісні орієнтації учнів і, найголовніше, активну життєву позицію. Так, С. Глазачов, І. Вагнер і М. Полева вважають, що першочерговим завданням екологічного виховання є формування і підтримання в учнів ціннісних установок, чому слугує розв'язання наступних задач:

а) виховання нової екологічної свідомості, що виключає споживацьке, негуманне ставлення до природи;

б) формування культури взаємодії з оточуючим середовищем – природним і соціальним, основу якої становлять духовно-моральні цінності, що є регулювальниками інтересів і потреб учнів, залучення їх до здорового способу життя;

в) розвиток в учнів екологічної ініціативності в покращенні середовища існування, готовності брати участь в різних видах практичної діяльності екологічного спрямування [5, с. 2].

В екологічній енциклопедії та у дослідженні Н. Волкової серед завдань екологічного виховання виділено наступні: сприяти усвідомленню цілісності і краси природних екосистем, виховувати любов до природи, рідного краю, бажання берегти і примножувати її, сприяти отриманню екологічних знань, формувати відповідальне ставлення до навколишнього середовища, допомагати набути навичок вирішувати екологічні проблеми, навчити передбачувати і відчувати можливі наслідки екологічної діяльності [4; 6].

В. Сластьонін в якості завдань екологічного виховання пропонує виділити такі: сприяти формуванню екологічного світогляду, яке буде орієнтувати на обмеження своєї практичної діяльності біосферними законами; допомагати усвідомленню цінності всього живого і неможливості виживання людства без збереження гармонійності функціонування біосфери; сприяти виробленню усвідомлення відповідальності за свої дії і вчинки перед природою [9].

Практика реалізації мети та виконання завдань екологічного виховання дітей в загальноосвітніх школах показує, що досі переважає повідомлення учням певного об'єму знань і суми практичних вмій. Однією з головних причин такого стану є недостатня моральна і професійна готовність вчителів до розв'язання завдань екологічного виховання, у зв'язку з чим необхідне вдосконалення підготовки майбутнього вчителя до екологічного виховання.

Перед вчителями постають комплексні і складні проблеми: навчити розуміти красу природи і насолоджуватись красою екосистем; відновлювати втрачене відчуття природи. Розв'язати ці проблеми в змозі тільки спеціально підготовлені, екологічно виховані вчителі.

М. Владіміров зазначає, що виховувати можна тільки через себе, тобто тільки особистість екологічно вихована зможе здійснювати екологічне виховання школярів. Вводячи дітей у світ природи, знайомлячи їх з проблемами оточуючого середовища, учитель зможе відкрити і посилити в кожній дитині такі якості, як правда, доброта, любов, терпіння, милосердя, чуйність, ініціативу, мужність, турботу [3, с. 32].

Отже, проведений аналіз мети та завдань екологічного виховання на сучасному етапі і визначена його дефініція дали нам можливість зробити висновок, що екологічне виховання відрізняється своєю спрямованістю на особистість і створенням умов для її розвитку і гармонізації, виховання

громадянина Землі, здатного увійти у стосунки коеволюції з природою. На нашу думку, саме на цю мету необхідно орієнтувати майбутніх учителів, готуючи їх до здійснення екологічного виховання.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні процесу підготовки майбутнього вчителя до екологічного виховання учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алтынникова Н. В. Подготовка студентов педагогического колледжа к экологическому воспитанию младших школьников : автореф. дис. на сосиск. наук. степени канд. пед наук. : спец. 13.00.08. «Теория методика профессионального образования» / Н. В. Алтынникова. – Барнаул, 2008. – 20 с.
2. Васильев С. В. Экологическое обучение и воспитание в системе школьного географического образования : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / Васильев Сергей Васильевич. – СПб., 2006. – 279 с.
3. Владимиров Н. М. Формирование готовности будущих учителей к экологическому воспитанию школьников : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.08 / Владимиров Николай Михайлович. – Сургут., 2004. – 240 с.
4. Волкова Н. П. Педагогіка : посіб. для студентів вищих навчальних закладів / Н. П. Волкова. – К. : Видавничий центр «Академія», 2003. – 576 с.
5. Глазачев С. Н. Моделирование пространства формирования экологической культуры: теоретический аспект [Электронный ресурс] С. Н. Глазачев, И. В. Вагнер, И. В. Полева // Электронное периодическое издание «Вестник Международной академии наук. Русская секция». – 2011. – № 1. – С. 2. – Режим доступа до журн. : www.heraldrsias.ru/download/articles/Glazachev.pdf.
6. Екологічна енциклопедія : у 3 т. / [редколегія: А. В. Толстоухов [гол. ред.] та ін.]. – К. : ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2006. – Т. 1: А–Е. – 432 с.
7. Мамедов Н. М. Экологическое образование: сущность и принципы организации / Н. М. Мамедов // Философские проблемы образования / Российская Академия государственной службы при президенте РФ. – М., 1996. – С. 234–244.
8. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1–9 класів у позашкільних навчальних закладах : монографія / Г. П. Пустовіт. – К. – Луганськ : Альма-матер, 2004. – 540 с.
9. Формирование личности учителя в системе высшего педагогического образования / [под ред. В. А. Сластенина]. – М. : МГПИ, 1979. – 145 с.
10. Шанин С. В. Подготовка будущего учителя физики к экологическому воспитанию школьников средствами межпредметной внеклассной деятельности : дис. ... кандидата пед наук : 13.00.08 / Шанин Сергей Викторович. – Саратов, 2010. – 230 с.